

Några jubileer år 1967

Gunnar Wennerberg föddes för 150 år sedan, Wilhelm Peterson-Berger för 100 år sedan. Det kan finnas anledning att i Svenskt Gudstjänstliv uppmärksamma detta, eftersom båda aktivt intresserade sig för kyrkomusikaliska problem. Deras insatser, som var av helt skilda slag, saknar inte aktualitet i dagens läge.

Wennerberg föddes 1817, det år, då Haeffner utgav sitt lilla tunna häfte med musik till den svenska mässan. Här finns inte mycket kvar av gregoriansk tradition. Ändå kan man fråga sig, om kyrkans sång under 1700- och 1800-talen ens nådde upp till den nivån i praktiken.

Den stora vändpunkten i den liturgiska sångens utveckling kom för 70 år sedan. Då utgavs med kunglig stadfästelse – något som Haeffners mässa aldrig fick – en 140 stora sidor omfattande bilaga till 1894 års handbok, "Musiken till den svenska mässan". Ordförande i mässbokskommittén var den 80-årige f. d. ecklesiastikministern m. m. Gunnar Wennerberg. Vilken roll han spelade i kommittéarbetet är inte lätt att nu fastställa. Man vet åtminstone, att han komponerat dels ett av de 17 Laudamusalternativen (nr 27), dels ett av de 12 Agnus Dei-alternativen (nr 66). De är båda skrivna i körsats och skulle fortfarande förtjäna att tas upp av körledare, som inte lider av förutfattade meningar om 1800-talets musik. Om Wennerberg också tagit aktiv del i de

nummer, som endast markerats såsom tillkomna inom kommittén, är inte känt, men nog kan det vara frestande att föreställa sig hans hand bakom t. ex. den nykomposition, som blivit det kanske mest levande arvet från 1897, c-moll-litanian.

Wennerberg var också ägare till det exemplar av Lossius' Psalmodia (upplagan av 1580), som kommitterade använde och varur de hämtade åtskilliga melodier. Det vore värdefullt att veta var boken nu finns så att man kunde försöka spåra dess proveniens. Fanns den och övriga i svenska bibliotek förvarade exemplar av dess olika upplagor i Sverige redan på 1500-talet och kom de då till praktisk användning? Kan Lossius alltså direkt ha påverkat vårt dåtida musikliv?

Den utförliga inledningen till 1897 års mässmusik innehåller kommitténs principprogram, varur särskilt två grundtankar bör framhållas. Man ville höja kyrkosången genom att återuppliva "den äldre lutherska kyrkans åskådning och praxis i fråga om gudstjänstens liturgiskt-musikaliska former". Därmed sammanhänge principen, att mässmusiken med undantag av prästens sångpartier skulle vara utformad för blandad kör eller manskör. Inledningens sista stycke förtjänar att citeras i sin helhet:

"Om körens berättigande vid luthersk gudstjänst bör, med den äldre lutherska kyrkans under minst två århundraden

gifna föredöme, ej föreligga någon tvekan; och en lyftning af vår kyrkosång är, efter komiterades förmenande, ej möjlig att åstadkomma, med mindre den gamla liturgiska körsången, så långt görligt är, återupprättas. Är det ej möjligt att upprätta flerstämmigt sjungande kyrkokörer, torde i de allra flesta fall kunna åstadkommas mindre unison-körer af särskildt härför öfvade skolbarn eller andra församlingsmedlemmar, som intressera sig för kyrkosången, och med ledning af dessa körer, äfvensom af orgeln, bör församlingen snart vara i stånd att instämma och sjunga de i musikbilagan upptagna enklare concentus-sångerna, hvilkas melodier ingalunda äro svåra att utföra”.

Den som i själva verket författat hela inledningen var (enligt inbjudningsskriften till doktorspromotionen i Uppsala 1915) prosten *Richard Norén*, född för i år 120 år sedan. Om man tillägger, att Norén samma år som handboksbilagan stadfästes utgav sin skrift ”Om den gammalrytmiska koralen” så framträder än tydligare hur starka principiella beröringspunkter det finns både på mässmusikens och koralens områden mellan reformsträvandena då och nu.

Men dessa strävanden stötte på motstånd från olika håll. Så tog t. ex. *Peter-son-Berger*, trots att han inte räknade sig till de kyrkokristna, ibland till orda i kyrkomusikaliska frågor. För 40 år sedan publicerade han sin kritiska artikel ”Svensk psalmsång” (omtryckt 1951 i ”Från utsiktstornet”), där han drömmer sig tillbaka till sin barndoms vita kyrka (Burträsk?). Så flärdfri och enkel skall en riktig kyrka se ut ”och i den kyrkan

skall den gamla, äkta, protestantiska psalmsången ljuda med kraft och endräkt, en god unison sång”. *Peter-son-Berger* vänder sig mot försöken ”att i kyrkoinredning, kult, dräkter, musik härma Rom”. Till det katolicerande räknar han av någon anledning även ”införandet av s. k. rytmisk koralensång”. Det är närmast 1921 års koralbok som drabbas av hans kritik. När den gregorianska sången förlorade sin ursprungliga rytm och blev en cantus planus, så betydde det ”kaos och död” för den. Men när den lutherska församlingen instinktivt valde ”den takt och rytm som lättast gick att hålla samman vid hundratals rösters unisona sång”, så ”uppstod en ny cantus planus, men den blev en kraftfull förstärkning, förstoring, en sublim rening och förenkling av det sunt och saftigt konstruktiva i dessa melodier”. Den stridbare skribenten återkom till koralfrågan bl. a. i ”Radiointryck” (1935, omtryckt 1951).

Kyrkokörerna lyckades enligt *Peter-son-Berger* mycket sällan hjälpa och leda den förfallna, rytmiska koralensång. Han tillägger: ”När de sjunga sina inövade nummer, få dessa lätt ett katolskt eller profant tycke av något alltför konst- eller konsertmässigt”.

Det är som synes ganska mycket som här inryms under invektivet ”katolicerande”. I början på 1920-talet hade också från annat håll varningar höjts mot katolicerandet i kyrkomusiken, då av en alldeles speciell anledning. I Vadstena hade nämligen 550-årsminnet av den heliga Birgittas död firats med en protestantisk högtid, där bl. a. en myckenhet gregoriansk sång fick symbolisera sam-

bandet med vår medeltida, katolska kyrka. Denna klart uttalade tendens väckte en livlig opposition t. ex. i tidskriften "Ur nutidens musikliv" 1923 (s. 91 ff, 114 ff). Där framhöll Tobias Norlind, att reformationens mål hade varit den nya psalmsångens införande. I stället för att experimentera med "antifonsång" måste vi, ansåg Norlind, såsom protestanter "värna om vår egen hos folket kär vordna kyrkomusik". Norlind betecknade det som "ett märkligt drag inom vår kyrkomusik, att man ej kan hylla gammal protestantisk tradition utan att förväxla dessa strävanden med gregorianska katolska tendenser".

I "Melodins mysterium", tryckt för 30 år sedan, gick Peterson-Berger på nytt till angrepp mot "den s. k. gregorianska sången, detta underliga halvgångna foster som balsamerats från sekel till sekel". Han beklagar "den kyrkomenighet som man söker inbilla att det musikaliskt formlösa, osköna, uttryckslösa är det verkligt fromma och heliga". Samtidigt beklagar han "vissa protestantiska ivrars avlan att införa snart sagt vilka melodier som helst i kyrkan. Sanningen ligger i mitten, det inser den som lärt sig förstå vad melodier säga".

I ett särskilt kapitel beskriver Peterson-Berger "det kaotiskt och meningslöst lallande Te deum". I Dies irae finner han däremot ett melodiskt element, "d. v. s. en tonserie, i vilken ett själsligt förlopp kommer till ett om också svagt musikaliskt uttryck".

Man kan fråga sig hur den gregorianska sång lät, som Peterson-Berger och hans samtid fick höra i Sverige. Det är kanske inte vidare sannolikt, att han hört

så mycket av den alls. Men han kunde läsa musiken i 1922 års koralbok. Det kan lätt konstateras, att hans notexempel till Te deum och Dies irae är hämtade därifrån. Båda melodierna har där en tidstypisk, en smula godtycklig mensuralrytmisk utformning. Den efter Solesmes' principer rytmiskt utjämnade form, som bl. a. Adell och Peters börjat införa, och det därmed sammanhängande sättet att sjunga gregorianska melodier kände Peterson-Berger förmodligen inte närmare till.

Motståndet mot den gregorianska renessansens, som hos oss inleddes med mässboken 1897, och mot den rytmiska koral-sången, sådan den officiellt antogs i koralboken 1921, mot liturgisk körsång osv. vore nog värt ett närmare studium ur religionspsykologisk synvinkel, inte minst därför att vi upplever mycket av det samma inför våra dagars förnyelsesträvanden i gudstjänstmusiken. Peterson-Berger formulerade slagkraftigt vad säkert många med honom kände och ännu känner.

När den wenerbergska mässboks-kommittén sökte gregorianska förebilder i svensk efterreformatorisk tradition hade man en guldgruva i den av Richard Norén påträffade Bjuråkerhandskriften. Den första grundliga undersökningen av denna viktiga källa presenterade *Edvard Rodhe* i sina "Studier i den svenska reformationstidens liturgiska tradition", en bok som bl. a. starkt inspirerade Adell och Peters i deras arbete för en evangelisk tidegärd i anslutning till svensk reformationstida praxis. Hur vitt den tidens svenska gudstjänstliv skilde sig från det man uppfattat som det typiskt lu-

therska, alltså en nästan helt av psalmsång och predikan präglad gudstjänst, det har först de senaste årtiondenas forskning visat. Denna forskning kan sägas inledas med dels Rodhes arbete, dels

Knut B. Westmans artikel "Kulturreformproblemet", både publicerade 1917, alltså ännu ett jubileum att uppmärksamma år 1967.

Folke Bohlin